

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**на тему: СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ
ОСВІТИ**

Виконала: студентка V курсу,
групи 6.0539-2з
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Кутузова Поліна Юріївна
Науковий керівник: Спіцина Л.С. к. психол.
н., доцент кафедри психології
Рецензент: Юдіна О.В. к. пед. н., доцент
кафедри ділової комунікації

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти бакалаврський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Кутузовій Поліні Юріївні

Тема роботи Соціально - психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладів освіти

керівник роботи Спіцина Л.С. к. психол. н., доцент кафедри психології

науковий консультант: Юдіна О.В. к. пед. н., доцент кафедри ділової комунікації

затверджені наказом ЗНУ від «05» 02 2024 року № 235—с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого—педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково—пояснювальної записки: теоретично обґрунтувати та здійснити практичну діяльність особливостей психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами в закладах освіти.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 2 рисунка

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання Прийняв
Вступ	Спіцина Л.С., доцент		
Розділ 1	Спіцина Л.С., доцент		
Розділ 2	Спіцина Л.С., доцент		
Висновки	Спіцина Л.С., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	березень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	квітень—травень 2024 р.	Виконано
6	Написання висновків	червень 2024 р.	Виконано
7	Передзахист	червень 2024 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	червень 2024 р.	Виконано

Студент _____ Кутузова П.Ю.

Керівник роботи _____ Спіцина Л.С.

Нормоконтроль пройдено**Нормоконтролер** _____ Неманежина А.О.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 28 сторінок, 2 таблиці, 2 рисунка, 15 джерел.

Об'єкт дослідження – психолого - педагогічний супровід.

Предмет дослідження – заклад освіти як важливий елемент супроводу батьків дітей з особливими потребами.

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній діяльності особливостей психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами в закладах освіти.

Методи дослідження: вивчення та аналіз історико-педагогічних, філософських, соціологічних, науково-методичних та психологічних матеріалів з проблеми психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з обмеженими можливостями, спостереження (пряме та непряме); порівняння та узагальнення науково-дослідних робіт з досліджуваної теми; опитування (очний та заочний - анкетування), тестування, кількісна та якісна обробка матеріалів.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні соціально-психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладів освіти. Ця тема важлива, оскільки діти з особливими потребами потребують спеціального підходу та підтримки для їхнього навчання та соціальної адаптації.

ІНВАЛІД, ІНКЛЮЗІЯ, ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА, СУПРОВІД, ОСВІТА.

SUMMARY

Kutuzova P.Y. Social and psychological support of children with special educational needs in educational institutions

The object of research is psychological and pedagogical support.

The subject of the study is an educational institution as an important element of supporting parents of children with special needs.

The purpose of the research is the theoretical justification and practical activity of the features of psychological and pedagogical support of parents of children with special needs in educational institutions.

The research methods: study and analysis of historical-pedagogical, philosophical, sociological, scientific-methodological and psychological materials on the problem of psychological-pedagogical support of parents of children with disabilities, observation (direct and indirect); comparison and generalization of research works on the researched topic; survey (full-time and extramural - questionnaire), testing, quantitative and qualitative processing of materials.

The scientific novelty of the research consists in the study of social and psychological support of children with special educational needs in the conditions of educational institutions. This topic is important because children with special needs need a special approach and support for their learning and social adaptation.

DISABLED PERSON, INCLUSION, PSYCHOLOGICAL SUPPORT, SUPPORT, EDUCATION.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	10
1.1. Стан дослідженості проблеми в психолого-педагогічній літературі та практиці.....	10
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з особливими потребами.....	15
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	19
2.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження	19
2.2. Результати емпіричного дослідження та їх аналіз.....	23
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Актуальність дослідження. Внаслідок несприятливих ендогенних та екзогенних факторів, існує тенденція до збільшення кількості дітей з проблемами, що пов'язані з загальним розвитком та відхиленнями у психофізичному здоров'ї, з порушенням поведінки. Загальна основна особливість таких дітей є затримкою чи порушенням у розвитку, проте категорія дітей вкрай однорідна.

За даними ООН, у світі налічується приблизно 450 мільйонів людей із порушеннями психічного та фізичного розвитку. Це становить 1/10 години людей. Дані всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що кількість таких жителів у світі досягає 13% (3% дітей народжуються з вадами інтелекту та 10% дітей з іншими психічними та фізичними вадами) всього у світі близько 200 мільйонів дітей з обмеженими можливостями [1].

Саме тому обрана проблематика дослідження є вельми актуальною на даний момент, бо система виховання дітей раннього віку все більш орієнтується на нові рішення у пошуку підходів організованості психолого-педагогічного процесу, спрямовуючи його на гуманістичну, особистісно-орієнтовану форми.

Однак на практиці часто порушуються всі умови нормального розвитку дитини через відсутність необхідного індивідуального підходу до дитини, психолого-педагогічної уваги до особливостей дітей, що призводить до негативних показників соціалізації, а також проявляється неправильний темп та перебіг нормального розвитку таких дітей. Зараз у системі дошкільного розвитку та освіти виділяється недостатньо уваги до вивчення та аналізу потенціалу можливостей особистості дитини, перспективи гармонійного психічного, фізичного та духовного розвитку.

Дослідженням питань стосовно особливостей психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами займалися такі вчені: А. Колупаєва, М. Малофєєва, Н. Назарова, С. Шевченко, Н. Шматко, М. Чайковський та інші [2].

Об'єкт дослідження – психолого - педагогічний супровід.

Предмет дослідження – заклад освіти як важливий елемент супроводу батьків дітей з особливими потребами.

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній діяльності особливостей психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами в закладах освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити психолого-педагогічний аналіз особливостей психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами в закладі освіти.
2. Визначити стан розвитку закладів освіти для супроводу батьків дітей з особливими потребами.
3. Експериментально дослідити особливості та труднощі супроводу батьків дітей з особливими потребами в закладах освіти.

Методи дослідження: вивчення та аналіз історико-педагогічних, філософських, соціологічних, науково-методичних та психологічних матеріалів з проблеми психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з обмеженими можливостями, спостереження (пряме та непряме); порівняння та узагальнення науково-дослідних робіт з досліджуваної теми; опитування (очний та заочний - анкетування), тестування, кількісна та якісна обробка матеріалів.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні соціально-психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладів освіти. Ця тема важлива, оскільки діти з особливими потребами потребують спеціального підходу та підтримки для їхнього навчання та соціальної адаптації.

Структура кваліфікаційної роботи бакалавра. Складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 15 найменувань. Загальний обсяг основного тексту 28 сторінок. Робота містить 2 таблиці, 2 рисунка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Стан дослідженості проблеми в психолого-педагогічній літературі та практиці

Сім'я, яка виховує дитину з відхиленнями, завжди відчуває значний стрес. Усвідомлення того факту, що в сім'ї є «незвичайна» дитина часто призводить до депресій одного або обох подружжя, що неминуче призводить до змін у їхніх внутрішньо-сімейних взаєминах. Конфлікти, спроби знайти «винного» в ситуації, що склалася, вороже-байдужа атмосфера, що складає вдома – все це негативно позначається на розвитку дитини не тільки дошкільного, а й шкільного віку. І завдання педагогів-психологів, вихователів та інших працівників дошкільних організацій – допомогти батькам упоратися з цією ситуацією та надати їм всебічну допомогу та підтримку.

Запорукою успішного навчання дітей в умовах інклюзивного простору є партнерство між педагогічними працівниками та батьками дітей, що мають проблеми у розвитку. Батьки є учасниками команди психолого-педагогічного супроводу, а це означає, що результативність, ефективність навчання їх доньки чи сина в певній мірі залежить і від них.

Одним із пріоритетних напрямів реорганізації сучасної освітньої сфери в Україні є впровадження інклюзивної освіти. Насправді, інклюзія є викликом не лише у сфері освіти, але й для суспільства в цілому. Адже реалізувати цю ідею у країні із соціально-політичною та економічною нестабільністю, пануванням негативних суспільних стереотипів щодо людей з інвалідністю і відсутнім досвідом взаємодії із ними є вкрай складно. Незважаючи на вже прийняті нормативно-правові акти, досі існують вагомі перепони для збільшення участі усіх громадян у соціумі, незалежно від психофізичного розвитку [3].

Сьогодні в нашій країні немає єдиної офіційної термінології для характеристики дітей з особливими освітніми потребами. В основних законах про освіту зустрічаються такі терміни, як діти, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку та особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатись у масових навчальних закладах [2].

Тобто, дитина з порушеннями психофізичного розвитку або дитина, що має вади у фізичному чи розумовому розвитку – це дитина, яка має психічні або фізичні порушення, що впливають на її цілісний розвиток та якість життя в цілому, й потребує спеціальних умов навчання й виховання.

Для означення цієї категорії дітей в літературі, нормативних документах використовуються різні терміни: діти з психофізичними порушеннями; діти з порушеннями психофізичного розвитку; діти з особливими освітніми потребами; діти з обмеженими можливостями життєдіяльності; діти, що потребують корекції психічного і/або фізичного розвитку [4].

Проблемами психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами були актуальними для багатьох дослідників, а саме: (В.Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, Н. Слободянюк, Н. Софій, І.Білецька, Л. Білецька, О. Завальнюк, О. Бодальов, А. Варга, І. Добряков, В.Захаров, М. Лісіна, Є. Мастюкова, В.М. Мініяров, І. Нікольська, В.Столін, С.Сорокоумова, В. Ткачова, П.М. Якобсон, Н. Грабовенко, В. Жмир, І. Іванова). Така кількість дослідників демонструє багатогранність та цікавість даної теми [2].

Л. С. Виготський у своїх ідеях про використання сенситивних періодів становлення психічних функцій, говорить про те, що багато вчених почали розробляти та експериментально апробувати комплексні програми ранньої психолого-педагогічної корекції відхилень у розвитку дошкільнят. У такі програми входила соціально-психологічна соціалізація дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх адаптація до соціального та загальноосвітнього середовища.

Такі роботи належали Є.Л. Гончаровій, О.І. Кукушкіній, Н.М. Малофєєву, О.С. Микільській, Т.С. Овчинніковій, О.Г. Приходька, Т.В. Пелимський, Є.А. Стрібелевої, Н.Д. Шматко та іншим.

Однак, незважаючи на достатню кількість наукових публікацій з проблеми психологічного супроводу, специфіка супроводжуючої роботи стосовно різних категорій установ, що супроводжуються в різних типах, залишається маловивченою.

Тому на сьогоднішній день все гостріше постає проблема супроводу батьків дітей з обмеженими можливостями. Одним з оптимальних напрямів у вирішенні цієї проблеми виступає заклад освіти, тобто навчання та виховання дітей з обмеженнями здоров'я.

Навчальний центр - це заклад, який створений з метою здійснення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Заклади освіти:

- проводять комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;
- надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги;
- забезпечують системний та кваліфікований супровід дитини з особливими освітніми потребами [6].

За кордоном ці питання вирішуються активніше, що зумовлено більшою кількістю, порівняно з Україною, досвіду та напрацювань. Соціальна педагогіка в європейських країнах має давні традиції. Для цього застосовуються дієві практичні здобутки соціальної політики. Проте в Україні, не зважаючи на прийняті закони про громадянські права, діти з функціональними обмеженнями нерідко зустрічаються з низкою суспільних стереотипів, їх часто вважають такими, які дуже відрізняються від решти категорій осіб, аж до маргіналізації [5].

Одним з напрямків психологічного супроводу батьків дітей з особливостями є визначення, чи прийняли батьки діагноз дитини або на якій стадії прийняття перебувають. Народження дитини з порушенням психофізичного розвитку для родини є переживанням втрати образу дитини без проблем зі здоров'ям. Адже під час вагітності батьки мають певні очікування, як має бути, де син чи донька вчитиметься, як гратиметься, у які гуртки ходитиме. І коли виявляється, що ці мрії саме в такій формі не здійсняться, родина переживає всі стадії горювання, ніби розлучається з кимось (заперечення, відчуття провини, гнів, «торг», страждання, усвідомлення). У батьків виникає величезний спектр переживань, і не завжди вони соціально схвалювані. Щоб впоратися з цими почуттями, варто звернутися до психолога.

До того ж кожен новий життєвий етап, необхідне прийняття важливих рішень (на кшталт вибору дитсадка, школи) можуть знову актуалізувати горювання (доводиться прощатися з образом, скажімо, дитини як ідеального учня), і родина, яка вже адаптувалася, може знову потребувати допомоги. На жаль, у нашій культурі ще немає практики звертатися по психологічну допомогу [11].

Тому основними завданнями корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами є: реконструкція батьківсько-дитячих взаємин; оптимізація подружніх і внутрішньо-сімейних взаємин; гармонізація міжособистісних стосунків між матір'ю, дитиною, іншими членами родини, членами родини та іншими (сторонніми) особами; корекція неадекватних поведінкових і емоційних реакцій батьків дітей з особливими освітніми потребами; розвиток комунікативних форм поведінки, що сприяють самоактуалізації і самоствердженню дорослих, які виховують дитину зазначеної категорії; формування навичок соціальної взаємодії; особистісне зростання кожного з членів родини дитини з особливими освітніми потребами під час корекційних занять.

Наприклад К. Ігнатенко визначає такі завдання роботи з батьками:

- допомогти сформувати адекватні взаємостосунки між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною з вадами психофізичного розвитку;
- допомогти дорослим створити комфортну для такої дитини сімейну атмосферу;
- розширити інформованість батьків про потенційні можливості дитини, її перспективи у різних аспектах життя;
- створити умови для активної участі батьків у вихованні та навчанні дитини;
- підвищити рівень психічного здоров'я самих батьків.

Т. Ілляшенко і Т. Жук у психолого-педагогічній роботі з батьками дітей з особливостями визначають два пов'язані між собою напрями:

1) освітня робота з батьками, підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності у виховній і корекційно-розвивальній роботі з дитиною з конкретних питань;

2) оздоровлення психологічного стану батьків, підвищення їхньої соціальної активності і здатності до конструктивної взаємодії з фахівцями, спрямованої на допомогу дитині у навчанні, розвитку і соціальній адаптації.

Стратегічними завданнями психологічного супроводу батьків, зокрема в спеціальному інклюзивно-ресурсному центрі, Т. Ілляшенко і Т. Жук визначають:

1) пом'якшення психологічної травмованості батьків та допомога прийняти порушення розвитку дитини, а отже, досягнути безпосереднього емоційного прийняття і самої дитини;

2) оздоровлення взаємин у сім'ї, зокрема, спілкування з дитиною, яка має порушення в психофізичному розвитку;

3) поліпшення соціального функціонування батьків;

4) підвищення інтересу і компетентності батьків щодо навчання, виховання і розвитку дитини [10].

1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з особливими потребами

Кожна дитина по-своєму унікальна, і потреби кожної дитини специфічні. Дитина з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку суспільства розглядається як особистість, яка має ті ж права, що й інші члени спільноти, але через особливості індивідуального розвитку їй необхідно надавати особливі освітні послуги. Завдяки сучасній комплексній допомозі у дітей з особливими потребами спостерігаються позитивні зміни в особистісно-мотиваційній, пізнавальній, емоційно-вольовій сфері [7].

Поняття «діти з обмеженими можливостями» охоплює категорію осіб, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями чи відсутністю здатності здійснювати діяльність у спосіб або у межах, які вважаються нормальними людини даного віку.

Відповідно до класифікації ЮНЕСКО, до дітей з особливими освітніми потребами відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку: труднощі в навчанні; розлади мови і спілкування; емоційні і поведінкові порушення; затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку; фізичні порушення; порушення слуху; порушення зору [8].

Характеристика дітей з особливостями залежить багатьох показників, у тому числі визначальним є сам дефект. Адже саме від нього залежить подальша практична діяльність індивіда.

Л. С. Виготський наголошує на необхідності включати дітей з обмеженими можливостями здоров'я у різну соціально значиму діяльність, спрямовану формування дитячого досвіду. Він же запроваджує поняття «структура дефекту» [9].

Таблиця 1.1

Особливості дітей з обмеженими можливостями

№	Особливість	Характеристика
1	Низький рівень розвитку сприйняття	Необхідно більш тривалий час для прийому та переробки сенсорної інформації; недостатність знань про навколишній світ.
2	Недостатньо сформовані просторові уявлення	Діти з ОВЗ часто не можуть здійснювати повноцінний аналіз форми, встановити симетричність, тотожність частин фігур, що конструюються, розмістити конструкцію на площині, з'єднати її в єдине ціле.
3	Наявність слабкої уваги	Нестійка, розсіяна, діти важко перемикаються з одного виду діяльності на інший. Недоліки організації уваги обумовлені слабким розвитком інтелектуальної активності дітей, недосконалістю навичок та умінь самоконтролю.
4	Пам'ять обмежена обсягом	Переважає короткочасна над довгостроковою, механічна над логічною, наочна над словесною. Знижено пізнавальну активність, відзначається уповільнений темп переробки інформації.
5	Мислення	Наочно-дійове мислення розвинене більшою мірою, ніж наочно-образне і особливо словесно-логічне. Знижено потребу у спілкуванні як з однолітками, так і з дорослими.
6	Мова	Є порушення мовних функцій, чи всі компоненти мовної системи не сформовані.
7	Низька працездатність	Внаслідок підвищеної виснажуваності, внаслідок виникнення у дітей явищ психомоторної розгальмування.

Наявність того чи іншого дефекту (недоліку) не визначає неправильного, з погляду суспільства, розвитку. Втрата слуху одне вухо чи поразка зору одне око необов'язково веде до відхилення у розвитку, оскільки у випадках зберігається можливість сприймати звукові і зорові сигнали збереженими аналізаторами.

Таким чином, дітьми з обмеженими можливостями здоров'я можна вважати дітей з порушенням психофізичного розвитку, які потребують спеціального (корекційного) навчання та виховання.

Специфічні освітні потреби дітей різні і залежить від віку, характеру, ступеня тяжкості первинного порушення здоров'я, а найчастіше та її структури, вираженості їх наслідків. Саме їх наявність визначає об'єктивну потребу використання інших, не традиційних, а спеціальних способів педагогічного впливу. Свідомо організований освітній простір, спеціалізовані методи навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я дозволяють активізувати та реалізувати їх збереження пізнавального та особистісного потенціалу, а також згладити прояв первинного порушення здоров'я (зір чи слуху).

Так, наявність навички орієнтування у просторі у дитини з порушеним зором розширює її самостійність та соціальну компетентність. Володіючи усною мовою глуха дитина більш вільна у спілкуванні з оточуючими, ніж така ж дитина, навчена комунікації за допомогою жестової мови. Реалізація особливих освітніх потреб є єдиним шляхом подолання соціальних обмежень, яких призвело порушення здоров'я, тим паче що найчастіше саме порушення здоров'я може бути усунуто ніякими медичними способами.

Саме в цьому випадку спеціальна освіта, особливо побудований процес навчання є засобом, за допомогою якого дитина може пізнавати навколишній світ, а надалі адаптуватися в соціумі [11].

Проаналізувавши теоретичний матеріал, ми можемо зробити такі висновки, а саме:

- Сьогодні проблема супроводу батьків дітей з обмеженими можливостями є дуже актуальною. І тому одним з оптимальних напрямів у

вирішенні цієї проблеми виступає заклад освіти, тобто навчання та виховання дітей з обмеженнями здоров'я.

- Заклад освіти - це заклад, який створений з метою здійснення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

- Відповідно до класифікації ЮНЕСКО, до дітей з особливими освітніми потребами відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку: труднощі в навчанні; розлади мови і спілкування; емоційні і поведінкові порушення; затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку; фізичні порушення; порушення слуху; порушення зору.

- Діти з особливими потребами мають такі характерні для них особливості, що пов'язані з сприйняттям, уявленням, увагою, пам'яттю, активністю, мисленням, ігровою діяльністю, мовою, низькою працездатністю, розгальмованістю.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження

Поява в сім'ї дитини з обмеженими можливостями ставить перед батьками багато різних проблем. Як показує практика, поодиноці впоратися сім'ї з цією проблемою неможливо.

Відомо, що батьки таких дітей відчувають більший стрес та емоційну напругу. У зв'язку з цим вони частіше схильні до стресів, психологічних травм і нервового виснаження, тому вони звертаються за допомогою до фахівців.

На основі вивчених літературних джерел ми зробили висновок, що на супровід батьків дітей з особливими потребами в інклюзивному центрі, великий вплив має їхній психологічний стан.

Ціллю емпіричного дослідження є практична діяльність особливостей психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими потребами в інклюзивному центрі.

З даної цілі випливають наступні завдання:

- Експериментально дослідити особливості та труднощі супроводу батьків дітей з особливими потребами в інклюзивному центрі.
- Дослідити психологічний стан батьків дітей з особливими потребами в інклюзивному центрі.

Експериментальне дослідження було організоване на базі освітнього закладу. В дослідженні прийняли участь 12 батьків, а саме: 6 жінок і 6 чоловіків, віком від 23 до 41 року.

Емпіричне дослідження реалізовувалося у три етапи. На першому етапі було вивчено особливості труднощів, з якими стикаються батьки дітей з особливими потребами. На другому етапі було вивчено психологічний стан, взаємодію батьків та дітей з особливими потребами.

Також було здійснено аналіз специфіки супроводу батьків дітей з особливостями. На третьому – визначено загальний настрій та психологічні можливості батьків дітей з особливостями.

Для емпіричного дослідження було підбрано необхідні методичні матеріали, а також проведено діагностичну роботу з батьками дітей з особливостями.

Заключним етапом дослідження були обробка, інтерпретація та аналіз результатів, отриманих під час діагностичної роботи.

Відповідно до поставлених цілей та завдань для вивчення психологічних особливостей батьків дітей з особливостями нами були підбрано методики, які представлені в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Методики для вивчення психологічних особливостей батьків дітей з особливими потребами

№	Назва	Автор
1	Експрес-опитувальник “Індекс толерантності”	Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова
2	“Шкала емоційного відгуку” (BEES)	А. Меграбян, Н. Епштейн,
3	Анкета для батьків	Інклюзивний центр
4	Проведення індивідуальних консультацій для батьків	Інклюзивний центр

Психологічний супровід передбачає цілеспрямовану, грамотно сплановану роботу з усіма категоріями учасників навчально-виховного процесу – вчителями, учнями, батьками, громадськістю з дотриманням принципу наступності за основними напрямками:

- діагностична робота;
- профілактична та просвітницька діяльність;
- корекційно-відновлювальна та розвивальна робота;
- консультаційна робота;
- організаційно-методична діяльність [12].

Експрес-опитувальник “Індекс толерантності”

Даний експрес-опитувальник розроблений для діагностики загального рівня толерантності та заснований на вітчизняному та зарубіжному досвіді практичної роботи в області дослідження і формування толерантності. Текст опитувальника склали затвердження, що виявляють ставлення людини до різних соціальних груп (меншин, психічно хворим людям, бідним), комунікативні установки (повага до думки опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів і продуктивної співпраці). Особлива увага приділялася етнічній толерантності / інтолерантності (ставлення до людей іншої раси та етнічної групи, до власної етнічної групи, оцінка культурної дистанції). Опитувальник складається з трьох субшкал: етнічна толерантність, соціальна толерантність, толерантність як риса особистості. [13].

“Шкала емоційного відгуку” (BEES)

Для дослідження емпатії використовується методика «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale - BEES). Цей опитувальник був розроблений Альбертом Меграбяном (Albert Mehrabian) і модифікований Н. Епштейном. З точки зору А. Меграбяна, емоційна емпатія - це здатність співчувати іншій людині, відчувати те, що відчуває інший, переживати ті ж емоційні стани, ідентифікувати себе з ним. Як показали дослідження, емоційна

емпатія пов'язана із загальним станом здоров'я людини, його соціальною адаптованістю і відображає рівень розвитку навичок взаємодії з людьми.

Методика «Шкала емоційного відгуку» дозволяє проаналізувати загальні емпатические тенденції випробуваного, такі її параметри, як рівень вираженості здатності до емоційного відгуку на переживання іншої і ступінь відповідності/невідповідності знака переживань об'єкта і суб'єкта емпатії. Об'єктами емпатії виступають соціальні ситуації і люди, яким випробуваний міг співпереживати в повсякденному житті.

Опитувальник складається з 25 суджень закритого типу - як прямих, так і зворотних. Випробуваний повинен оцінити ступінь своєї згоди/незгоди з кожним із них. Шкала відповідей (від «повністю згоден» до «повністю не згоден») дає можливість виразити відтінки ставлення до кожної ситуації спілкування. В порівнянні з вихідним варіантом опитувальника кілька змінена шкала відповідей, складені таблиці перерахунку «сирих» балів у стандартні оцінки [14].

Проведення індивідуальних консультацій для батьків

Коли батьки мають дітей з особливими освітніми потребами (ООП) починає вчитися у звичайній школі, батьки відчують полегшення, адже дитина отримує шанс на повноцінне життя. Дієвим та першим етапом роботи з батьками є індивідуальні, групові, сімейні консультування. Важливо з'ясувати взаємовідносини між дитиною й самими батьками, а також реагування дорослих членів родини на ступінь неповноцінності дитини. Встановити довірливі стосунки з батьками, ознайомити їх з перевагами інклюзивної освіти [15]. Тому, ми вважаємо, що дані методики найкраще підходять до нашої теми та її проблеми.

2.2. Результати емпіричного дослідження та їх аналіз

Аналізуючи отримані дані, ми можемо інтерпретувати їх наступним чином. Більшість батьків першої групи мають середні бали за шкалою «Індекс толерантності». Це говорить про те, що батьки ставляться до дітей добре, вони беруть активну участь у житті дітей, проводять з ними достатньо часу, але іноді батьки відчують психологічну втому, але це не заважає дітям і батькам бути разом.

Результати, отримані за даною шкалою, можна представити у такому відсотковому співвідношенні:

Рис. 2.1. Узагальнюючі результати за шкалою «Індекс толерантності»

- 33,3% батьків першої групи мають високий бал;
- 66,7% батьків мають середній бал.

Аналізуючи отримані дані можна зробити висновок, що у 33,3% батьків з дітьми, які мають особливості, дорослі проявляють щирий інтерес до того, що цікавить їх дітей, високо оцінюють їх здібності, намагаються допомагати, співчують їй. Батьки також високо оцінюють інтелектуальні і творчі здібності

дітей, пишаються ними, а також заохочують самостійність та ініціативу дітей і намагаються бути з ними на рівних.

У 66,7% батьків приділяють менше уваги своїм дітям, не довіряють їм, не дуже високо оцінюють їх здібності, однак іноді намагаються виявляти інтерес до того, що цікавить їх дітей.

Дані першого етапу дослідження (дослідження особливостей батьківського ставлення до дітей з нормальним розвитком), які отримані за шкалою «симбіоз», ми представили на рисунку 2.

Отримані результати можна представити у такому відсотковому співвідношенні:

Рис. 2.2. Узагальнюючі результати за шкалою «Симбіоз»

- 66,6% сімей з дітьми нормального розвитку мають високий бал;
- 33,3% сімей з дітьми нормального розвитку мають середній бал за даною шкалою.

Отримані дані говорять про те, що у 66,6% батьків з особливими потребами за шкалою емоційного відгуку (BEES) не встановлюється психологічна дистанція між батьками та дітьми, батьки намагаються бути

завжди ближче до дітей, задовольняти їхні основні розумні потреби, захистити їх від неприємностей.

У 33,3% батьків немає значної дистанції між батьками та дітьми, однак немає і розуміння. Батьки постійно відчують тривогу через дитину, яка їм здається беззахисною.

Аналізуючи отримані дані ми можемо зробити висновок, що ситуація в сім'ях, які мають дітей з особливими потребами кардинально протилежна, ніж у сім'ях з нормальними дітьми. У 6,6% випадках, в сім'ях з дітьми з особливими потребами, дорослі практично не виявляють інтересу до того, що цікавить їх дітей, недооцінюють їх здібності, а вважають, що діти нічого не досягнуть у житті.

93,4% сімей мають середній бал, що свідчить про те, що майже у всіх сім'ях цієї групи дорослі дуже мало приділяють уваги своїм дітям, однак іноді намагаються заохочувати їх дії та ініціативу.

Проведення індивідуальних консультацій показує що 30% батьків, мають тривожність та легкий ступінь депресії.

Результати емпіричного дослідження показують:

1. Батьки, які мають дітей з особливими потребами, потребують підтримки спеціалістів, для запобігання депресій та тривожних розладів.
2. Деякі з батьків дітей з особливими потребами вірять у них і те, що вони матимуть нормальне повноцінне життя.
3. Батьки таких дітей зазнають стресу майже кожного дня, але намагаються не показувати свій стан дитині.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у вивченні залежності психічного та фізичного стану дітей з психофізичними порушеннями від емпатично-толерантного ставлення до них. Визначення необхідності впровадження ефективного психологічного супроводу щодо консультативно-просвітницької роботи психолога з шкільним колективом батьків.

ВИСНОВКИ

Отже, стереотипи, страхи, заборони, сором, відсутність знань, невірна інформація – все це сприяє розвитку негативного ставлення до дітей з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності, а особливо до інвалідів. Подібне ставлення присутній на всіх рівнях: у батьків, вчителів, в школах, у чиновників і навіть у самих дітей з обмеженими можливостями. Поява статті в газеті, журналі, телепередачі про таких людей, їх інтересах, проблемах, можливості самореалізації до недавнього часу було рідкістю.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у вивченні залежності психічного та фізичного стану дітей з психофізичними порушеннями від емпатично-толерантного ставлення до них. Визначення необхідності впровадження ефективного психологічного супроводу щодо консультативно-просвітницької роботи психолога з шкільним колективом батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціалізація дітей-інвалідів. URL: https://studwood.net/635812/sotsiologiya/sotsializatsiya_detey_invalidov.
2. Ящук Т. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Сучасні проблеми психології та педагогіки*. С. 446–448.
3. Удич З. Психолого-педагогічний супровід батьків дошкільника з особливими потребами. *Освітній простір України*. № 8. 2016. С. 143.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
5. Шевченко Ю. В. Соціалізація дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в Україні. *Науковий вісник*. С. 1–12.
6. Інклюзивно-ресурсні центри. URL: <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv>.
7. Гаяш О. В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням : методичні рекомендації. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2014. 108 с.
8. Освіта дітей з особливими потребами (інклюзивне навчання). URL: <http://surl.li/udtj>.
9. Подкоритова Л. О. Зміст психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис*. 2020. № 1. С. 125–129.
10. Як психологічно підтримувати батьків дитини з особливими потребами. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-psychologichno-pidtrymuvaty-batkiv-dytyny-z-osoblyvymy-potrebamy/>.
11. Царькова О. В. Психологічний супровід емпатично-толерантного ставлення шкільного колективу батьків до дітей з психофізичними

порушеннями / О. В. Царькова, В. В. Пономаренко. *Психологічний журнал*. № 5. 2018. С. 297–310.

12. Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Бланк методики URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27539/3/Extract%20pages%20from%20%D0%9F%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D1%87.pdf>.

13. Опитувальник методики «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна. URL: http://psychologis.com.ua/oprosnik_metodiki_shkala_emocionalnogo_otklika_a._megrabyana_i_n._epshteyna.htm.

14. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : посіб. / Жук Т. В., Ілляшенко Т. Д., Луценко І. В. та ін. ; за ред. А. Г. Обухівської. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 247 с.

15. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами : методичний посібник. Берестівський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад», 2014. 43 с.